

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნანა გონჯილაშვილი, ნესტან სულავა

კავკასიური სივრცის ქრისტოლოგიური მნიშვნელობა
„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მიხედვით

მოკლე შინაარსი

სტატიაში განხილულია „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტში დამოწმებული ყველა ის გეოგრაფიული პუნქტი, გეოგრაფიული სივრცე, რომელსაც საერთოკავკასიური ინტერესების კვალობაზე, მხატვრული და ეკლესიოლოგიური მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან ის ადგილები, სადაც წმ. ნინომ ფეხი დადგა და სამონასტრე ადგილები შეარჩია, მხოლოდ გეოგრაფიული პუნქტი არაა, არამედ ის სულიერებისა და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრია, რომელსაც ქართველი ერის სულიერი და ინტელექტუალური პოტენციალის წარმოჩენის მისია დაეკისრა. თითოეულმა მათგანმა უდიდესი როლი შეასრულა ქართველთა ქრისტიანულ რელიგიაზე მოქცევის საქმეში. თხზულებამ როგორც ქართულ, ისე მსოფლიო კულტურას, მათ შორის კავკასიური არეალის კულტურულ სამყაროს, შესძინა როგორც რეგიონული, ასევე მსოფლიო ღირებულების კულტურული მონაპოვრები. უძველესი დროიდან მოყოლებული, საქართველოს და მის კულტურას ყოველთვის დომინანტური ადგილი ეკავა კავკასიურ სივრცეში, კავკასიელთა საურთიერთობო ენაც XIX საუკუნის 50-60-იან წლებამდე ქართული ენა იყო. საქართველოს გაქრისტიანების პროცესი სახელმწიფოებრივი სტატუსის მინიჭებამდე თითქმის სამი საუკუნე გრძელდებოდა. საქართველო იყო პირველი ქვეყანა კავკასიურ არეალში, რომელმაც ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა, რის გამოც კავკასიურ სივრცეში ქრისტიანობის მესვეურობა ხვდა წილად. ყოველივე ამის საფუძველზე საჭიროდ მიგვაჩნია „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტზე პოლიტიკურ-სოციალური, რელიგიური, კულტურულ-ლიტერატურული და ენობრივი თვალსაზრისით დაკვირვება, რათა უკეთ განისაზღვროს საქართველოს სახელმწიფოებრიობის, ქართული კულტურის, ქრისტიანული რელიგიის ადგილი კავკასიურ სივრცეში. ამავე დროს, აუცილებელია იმის აღნიშვნაც, რომ „კავკასია“,

როგორც რეგიონული სივრცის აღმნიშვნელი ტერმინი-სახელწოდება, ქართულ ჰაგიოგრაფიაში მხოლოდ „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტში გვხვდება. „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ გეოგრაფიული სივრცე მოწმობს, რომ საქართველოს ყოველთვის ეჭირა კავკასიის გეოპოლიტიკური ცენტრის ადგილი, როგორც ქრისტიანული აღმოსავლეთის განაპირა მხარის კულტურული ქვეყნისა.

საკვანძო სიტყვები: ჰაგიოგრაფია, „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“, კავკასიის გეოგრაფიული არეალი და კულტურული სივრცე.

Nana Gonjilashvili, Nestan Sulava

CAUCASIAN AREA ACCORDING “CONVERSION OF KARTLI”

Abstract

This article dedicated to the geographical points, areas from “Conversion of Kartli” having the special meaning like fiction, whole Caucasian interests, because this places where Saint Nino travelled and chose places for the Churches not only geographical areas, but they are centers having spiritual, cultural and educational meaning just to show the intellectual and spiritual meaning of Georgian nation. All those places played main role in the great moment of Conversion of Kartli. This story fulfils the meaning not only Georgian, but also whole world and between them Caucasian cultural life. From the ancient past, Georgia and its cultural playing main role in Caucasian area. The language of communication between Caucasian was Georgian. The process of Conversion of Georgia, until the end of this was running whole three centuries. Georgia was the first country in Caucasia which claimed Christianity as state religion and for this Georgia become the Christian leader country in Caucasia. On the base of all of this we think the research work dedicated to the “Conversion of Kartli” has its unique meaning from the point of view of socio-political, religion, cultural-literary and linguistic, just clearly define the role of Georgian state, religion and culture in the area of Caucasia. The term “Caucasia” is mentioned only in “Conversion of Kartli”, as a term of regional meaning. Geographical area of “Conversion of Kartli” assume that Georgia was playing the role of Caucasian center as a separate country of Christian East.

Key Words: Hagiography, “Conversion of Kartli”, Geographical area of Caucasia and cultural sphere.

შესავალი. ქართული ლიტერატურის კვლევისას ყურადღებას იქცევს გეოგრაფიული სივრცის, მასთან დაკავშირებული საკითხების ასახვა და მათი მხატვრული ფუნქციის განსაზღვრა. ამ თვალსაზრისით საგანგებო კვლევას მოითხოვს ქართული ჰაგიოგრაფიული თხზულებების გეოგრაფიული სივრცე, რელიგიური, კულტურული, მსოფლმხედველობრივ-იდეოლოგიური და ენობრივი ფენომენი, რაც ჩვენი ქვეყნის გეოპოლიტიკურ როლს წარმოაჩენს კავკასიის რეგიონულ სივრცეში. ქართული ჰაგიოგრაფიის პერსონაჟები გადასერავენ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის, სამხრეთისა და ჩრდილოეთის, საკუთრივ კავკასიურ სივრცეს, რის საფუძველზეც განისაზღვრება ქართველ წმინდანთა ადგილი საერთაშორისო მასშტაბით.

კვლევის მიზანი. ამ კუთხით ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში კვლევა არ წარმართულა და ჰაგიოგრაფიულ თხზულებათა გეოგრაფიული სივრცე კავკასიოლოგიური თვალსაზრისით არ შესწავლილა. ჩვენს სტატიაში განხილულია „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტი საერთოკავკასიური ინტერესების კვლობაზე, რადგან ის ადგილები, სადაც წმ. ნინომ ფეხი დადგა და სამონასტრე ადგილები შეარჩია, მხოლოდ გეოგრაფიული პუნქტი არაა, არამედ ის სულიერებისა და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრია, რომელმაც ქართველი ერის სულიერი და ინტელექტუალური პოტენციალი წარმოაჩინა, უდიდესი კულტურული მონაპოვრები შესძინა როგორც ქართულ, ისე მსოფლიო კულტურას, მათ შორის კავკასიური არეალის კულტურულ სამყაროს, რადგან საქართველოს და მის კულტურას, უძველესი დროიდან მოყოლებული, ყოველთვის დომინანტური ადგილი ეკავა კავკასიურ სივრცეში, კავკასიელთა საურთიერთობო ენაც XIX საუკუნის 50-60-იან წლებამდე ქართული ენა იყო. სწორედ ამ მიმართულებით, პოლიტიკურ-სოციალური, რელიგიური, კულტურულ-ლიტერატურული და ენობრივი თვალსაზრისით დაკვირვება მიგვაჩნია საჭიროდ, რათა უკეთ განისაზღვროს საქართველოს სახელმწიფოებრიობის, ქართული კულტურის, ქრისტიანული რელიგიის ადგილი კავკასიურ სივრცეში. ამავე დროს, საჭიროდ მიგვაჩნია იმის აღნიშვნა, რომ „კავკასია“, როგორც რეგიონული სივრცის აღ-

მნიშვნელი ტერმინი-სახელწოდება, ქართულ ჰაგიოგრაფიაში მხოლოდ „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტში გვხვდება.

მეთოდი. ნაშრომში ვიყენებთ კვლევის მულტიდისციპლინურ მეთოდებს, სახელდობრ: ისტორიულ-შედარებითს, ანალიტიკურსა და ჰერმენევტიკულს, რათა განვსაზღვროთ კავკასიური არეალის მნიშვნელობა რეგიონის გეოპოლიტიკურ და მსოფლიოს კულტურულ სივრცეში და, შესაბამისად, საქართველოს პოლიტიკური და კულტურულ-მსოფლმხედველობრივი ადგილი კავკასიის სივრცეში.

მსჯელობა. თხზულებაში „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, როგორც ცნობილია, მთელი სისრულითაა წარმოჩენილი შუასაუკუნეობრივი მწერლობის სინკრეტიზმი. მასში ჰაგიოგრაფიულ თხრობასთან ერთად საეკლესიო ისტორიაა წარმოდგენილი, აქვეა თავჩენილი სახელმწიფოს ისტორიაც, ბიზანტიური „ბასილიოგრაფის“ („მეფეთა ცხოვრების“) მსგავსი ჟანრი, ეპისტოლეები, ქადაგებები და სხვ. ამასთანავე ქართველთა მოქცევის შესახებ თხრობას და წმ. ნინოს პიროვნებას არაერთი ისეთი ეპიზოდი და პასაჟი უკავშირდება, რომლებიც კავკასიის და მასში მცხოვრები ერებისა თუ ტომების ისტორიას ასახავს და, შესაბამისად, ვითარცა უძველესი წყარო, დიდად მნიშვნელოვანი და საყურადღებოა კავკასიის საკითხებით დაინტერესებულ მეცნიერ-მკვლევართა და, ზოგადად, მკითხველთა ფართო წრისათვის.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ქრონიკებში ვხვდებით ცნობებს ჰონთა/ჰუნთა შესახებ, რომლებიც ძირითადად საქართველოს ისტორიის ამბებს უკავშირდება: „მაშინ მოვიდეს ნათესავნი მბრძოლნი, ქაღდეველთაგან გამოსხმულნი, ჰონნი, და ითხოვეს ბუნ-თურქთა უფლისაგან ქუეყანად ხარკითა. და დასხდეს იგინი ზანავს. და ეპყრა იგი რომელ ხარკითა აქუნდა, ჰრქჳან მას ხერკი. და შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა მოვიდა ალექსანდრე, მეფე ყოვლისა ქუეყანისაჲ, და დაღეწნა სამნი ესე ქალაქნი და ციხენი, და ჰონთა დასცა მახვლი“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: 81). როგორც თხრობიდან ირკვევა, საბრძოლოდ განწყობილი ჰონები, რომლებიც ქაღდეველებისგან იყვნენ განდევნილნი, შემოვიდნენ საქართველოს ტერიტორიაზე და ბუნ-თურქისაგან ხარკი მოითხოვეს, თავად კი ზანავში დაბანაკდნენ. გარკვეული დროის შემდეგ მეფე ალექსანდრემ დაანგრია სამი ქალაქი და ციხეები, ჰონები დაამარცხა. ამ

ეპიზოდში მოხმობილი ცნობები რამდენად შეესაბამება სინამდვილეს და რამდენადაა ჭეშმარიტების შემცველი აღნიშნული ცნობები, ჩვენი მსჯელობის საგნად არ მიგვაჩნია. მითუმეტეს, ამ საკითხის შესახებ მდიდარი სამეცნიერო ლიტერატურაა შექმნილი.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ არაერთი ცნობაა დაცული, რომელიც სომხეთს, მის ისტორიასა და სივრცულ გარემოს უკავშირდება. ერთ-ერთი ცნობა გვაუწყებს, რომ მეფე თრდატის დროს მთავარეპისკოპოსი იყო იობი, შატბერდული რედაქციით - სომეხთა კათალიკოზის დიაკვანი. ჭელიშური რედაქცია ამ უკანასკნელ ცნობას არ ინახავს. აღნიშნულია, რომ რევის შემდგომ მეფობდა ბაკური, ხოლო მომდევნო მეფე იყო მისი ძმა თრდატი: „და დაჯდა მეფედ ძმად მისი თრდატი და მთავარეპისკოპოსი იყო ნერსე სომეხთა კათალიკოზისა დიაკონი იობ“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ 1963: შ. 91).

სომხეთი გვხვდება თრდატის მომდევნო მეფის, ვარაზ-ბაკურის, მეფობის შესახებ თხრობის ეპიზოდში, როცა სპარსელებმა ქართლი, სივნიეთი და გუასპურაგანი მოხარკედ გახადეს: „და მისა ზევე სპარსთა მეფისა მარზპანნი შემოვიდეს სივნიეთა და იგი ჳიდარდ უკუჯდა. და მთავარეპისკოპოსი იყო იგივე იობ. და მაშინ მოვიდა ქრამ ხუარ ბორზარდ სპარსთა მეფისა პიტიახში ტფილისად ქალაქად, ციხედ, და ქართლი მისსა ხარკსა შედგა და სომხითი და სივნიეთი და გუასპურაგანი“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 92).

აღნიშნული გეოგრაფიული პუნქტები კვლავ იხსენიება ვარაზ-ბაკურის შემდგომ პერიოდზე თხრობის დროს, როდესაც ქართლში მეფობა დასრულდა: „მაშინ მცხეთად ათხელდებოდა და ტფილისი ეშენებოდა, არმაზნი შემცირდებოდეს და კალად განდიდნებოდა. სპარსნი უფლებდეს ქართლს და სომხითს და სივნიეთს და გუასპურაგანს. და კათალიკოზი იყო სამოელ და ნელად-რე შეკრბა ქართლი“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 95).

ამ პერიოდთან დაკავშირებით ჭელიშური რედაქცია უფრო მეტ ცნობებს იძლევა, რომლებშიც კავკასიის რეგიონის არაერთი ქვეყანაა დასახელებული და მათთან დაკავშირებული ამბებია გადმოცემული: „და ვითარცა დაესრულა მეფობაჲ ქართლს შინა, სპარსნი განძლიერდეს და ერეთი და სომხითი დაიპყრეს. ხოლო ქართლი უმეტესად დაიპყრეს. და კავკასიანთა შევიდეს და კარნი ოვსეთისანი აიგნეს და ერთი დიდი კარი

ოვსეთვე და ორნი დვალეთს და ერთი პარჭუანს ღურძუკეთი-
სასა და იგი მთიულნი გომარდად დაადგინნეს. და სხუად ვინ-
მე კაცი დაიდგინეს მთავრად წანარეთისა ჯევისა დამორჩილე-
ბად დასდევს მისი. და ოდეს ერაკლე მეფე მოვიდა, მაშინ
დაიმჯუნეს სპარსნი. და სპარსთა ხაზარეთისა კარნი შექმნეს
და ხაზარნი მეოტ-ყვნეს. ესე აღწერილი გამოკრებულად არს“
(„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: ჭ. 94-95). შატბერდულ რედაქ-
ციაში ეს ეპიზოდი არ შემონახულა.

სივნიეთი და გუასპურაგანი გვხვდება იმ ეპიზოდშიც, რო-
დესაც წმ. ნინო სოჯი დედოფალს წერილს ატანს მირიან მე-
ფესთან. წერილში ნათქვამია, რომ სოჯი დედოფალმა საღვთო
შური აიღო და კერპთა დაქცევა და თავისი საერისთავოს მოქ-
ცევა განიზრახა: „და წარავლინა მსწრაფლ სივნიეთად ძმისა
და ასულისა და გუასპურაგნად სტერეონისსა. და მოიყვანნა
იგინი და ნათელს-იდეს ყოველთა ბოდს შინა და იცნეს ღმერ-
თი...“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: ჭ. 101). შატბერდულ რე-
დაქციაში ეს ეპიზოდი არ გვხვდება.

კ. კეკელიძე აღნიშნავს: „...ნინო გამოყვანილია თხზულებ-
აში მთელი აღმოსავლური ამიერკავკასიის მისიონერად; ქარ-
თლ-კახეთისა და მთეულთა მოქცევის შემდეგ ის, მის მიერ
მოქცეული სუჯი დედოფლის მეშვეობით, მონათლავს ბოდბეში
აგრეთვე (ჭელიშური ვარიანტით) მთავრებს ისეთი სომხური
პროვინციებისას, როგორცაა სივნიეთი და გუასპურაგანი“ (კე-
კელიძე, 1956: 77). კ. კეკელიძეს მიაჩნია, რომ აღნიშნული ცნო-
ბები „პირდაპირ პოლემიკას აწარმოებს“ სომხურ ტრადიციას-
თან, კერძოდ, ავტორს სურს, სომეხთაგან დამოუკიდებელი მი-
სიონერი წამოაყენოს, „შეტევაზეც კი გადადის და სომეხთა
იარაღს მათ წინააღმდეგ მიმართავს: მას ნინო ამიერკავკასიის
მთელი აღმოსავლეთის ნაწილის, კერძოდ, სომხეთის, განმა-
ნათლებლის როლში გამოჰყავს. ამის მაჩვენებელია არა მარ-
ტო ის გარემოება, რომ... ნინო ნათლავს ე. წ. რიფსიმიათა სა-
ზოგადოებას და სივნიეთსა და გუასპურაგანს (ჭელიშური ვა-
რიანტით), არამედ ისიც, რომ მისი სამისიონერო ასპარეზი -
„ქუეყანად ჩრდილოდსაჲ“ (744) არის „ქუეყანად კავკასიათაჲ“
(759) ან, როგორც დვინელ სომეხ მიაფორს ათქმევინებს ავტო-
რი, „ქუეყანად სომხითისაჲ და მთიულეთისაჲ (744, 758)“ (კეკე-
ლიძე, 1956: 77-78).

ტექსტის მომდევნო ეპიზოდებში გუასპურაგანის მთავარი ასტირონი კიდევ ორჯერ იხსენიება, კერძოდ, როდესაც სოჯი და მთავარნი მივიდნენ მცხეთაში, მოიხილეს ყოველი და აღიდებდნენ ღმერთს, „მაშინ მოუწოდა აბიათარს ასტირონ მთავარმან გუასპურაგნელმან ფარულად“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 102) და ჰკითხა, თუ რატომ მიიღო ქრისტიანობა (ეს ეპიზოდი არაა შატბერდულ რედაქციაში). ამის შემდგომ აბიათარ უამბობს იქ მყოფთ თავისი გაქრისტიანების ამბავს და „დაუკვრდა ფრიად მთავარსა ასტირონს სიტყუად იგი აბიათარ მღდელისაჲ და აღიდებდა ღმერთსა...“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: ჭ. 104). ეს მონაკვეთი შატბერდულ რედაქციაში არ გვხვდება.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ ტექსტში კიდევ ორჯერაა სივნიეთი ნახსენები, მხოლოდ - პიროვნების წარმომავლობის აღსანიშნად, კერძოდ, აღსასრულის წინ წმ. ნინოს სთხოვენ მოუთხროს თავისი ვინაობის, საქმიანობის და, ზოგადად, ქრისტიანობის შესახებ. მთხოვნელთა შორის იხსენიება პეროქავრი სივნიელი: „ეტყოდეს დედოფალი სალომე უქარმელი და პეროქავრი სივნიელი“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 105); მეორეგან მაშინ, როდესაც წმ. ნინო იწყებს თხრობას: „მაშინ მოხლო-იხუნეს საწერელნი სალომე უჯარმელმან და სივნიელმან პეროქავრი“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 106). აქ ჭეღლიშური არ ასახელებს კონკრეტულ პიროვნებებს.

ზემომოხმობილ ციტატებში რამდენჯერმე იხსენიება სალომე უქარმელი, სომეხთა მეფე თრდატის ასული, რომელიც მირიანის ძის, რევის, მეუღლეა. ბოდბეში მყოფ დასწავლულულ წმ. ნინოსთან სანახავად მიდიან „...უქარმით ქალაქით რევ, ძმ მეფისაჲ, და სალომე, ცოლი მისი, და ასული მისი, და ზედაადგეს მოურნედ“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 89). როგორც ირკვევა, სწორედ სალომე უქარმელია ერთ-ერთი დედათავანი, ვინც წმ. ნინოს აღსასრულის წინ სთხოვს მოუთხროს თავისი ცხოვრება. სალომე უქარმელი იწერს წმ. ნინოს ნაამბობს და, მართლაც, „წმ. ნინოს ცხოვრების“ ზოგიერთი თავების სათაურებში ავტორად იგი სახელდება.

ყოველივე ეს მოწმობს, რომ სომხური პროვინციები და მათი წარმომადგენლები მჭიდროდ იყვნენ ქართლთან დაკავშირებული, ზოგი მთავარი ქართლში ინათლება. ეს იმიტომ, რომ ქართლი და სომხეთი ერთიან პოლიტიკურ და კულტურ

რულ სივრცედ გაიაზრება, სადაც ორი განსხვავებული სახელმწიფო თანაარსებობს, მათ შორის ურთიერთობა ნორმალური ხდება.

წმ. ნინოს პიროვნებასთანაა დაკავშირებული სომეხი, კერძოდ დვინელი, მიაფორი/ნიაფორი (დედათა მონასტრის ზედამხედველი), რომელსაც, წმ. ნინოს თქმით, ძველი და ახალი აღთქმის ცოდნით იერუსალიმში ვერავინ შეედრებოდა. ტექსტიდან ირკვევა, რომ მიაფორი წმ. ნინოს ქრისტეს შესახებ მოძღვრავდა, ესაუბრებოდა უფლის სამოსზე, ჯვარზე, ტილოსა და სუდარაზე. წმ. ნინო ამბობს: „ხოლო მე ვჰმსახურებდ მიაფორსა სომეხსა, დვინელსა, ორ წელ“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 110). მას წმ. ნინო ეკითხებოდა ქრისტეს წამების, ჯვარცმის, დაფვლის და აღდგომის შესახებ, უფლის სამოსზე, ჯვარზე, ტილოსა და სუდარაზე, „რამეთუ არავინ ყოფილ იყო, არცა იყო შორის იერუსალჴმსა ზომი მისი მეცნიერებითა შჯულისა გზასა ძუელსა და ახალსა ყოველსავე“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 110). სწორედ სომეხი ნიაფორისგან შეიტყო წმ. ნინომ, თუ ვის ხვდა წილად ქრისტეს კვართი („და წილით ჰხუდა ჩრდილოთა, მცხეთელთა, კუართი იგი უფლისა იესუდსი...“ - „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ 1963: შ. 112) და სად ინახებოდა უფლის სამოსი - („ჩრდილოდსა ქუეყანად სომხითისა მთეულ არს, საწარმართოდ ქუეყანად, საჯელმწიფოდ ბერძენთა და უეკთად“ - „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 113). ამ სიტყვებით ქართლის გეოპოლიტიკური და კულტურული მნიშვნელობაა განსაზღვრული, რადგან სწორედ ისაა მაცხოვრის კვართის მფლობელი ქვეყანა და ერი, ხოლო სივრცულად მცხეთას და მის შემოგარენს, როგორც კორნელი კეკელიძემ აღნიშნა, იერუსალიმისა და მისი წმინდა ადგილების სიმბოლურ სივრცეს ჰიეროტოპიული მნიშვნელობით წარმოგვიდგენს.

სომეხი მიაფორის პიროვნება კიდევ ორჯერ იხსენიება ტექსტში, კერძოდ, იგი აღდგომის ეკლესიის სანახავად მისულ ეფესელ დედაკაცს ეკითხება, ელენე დედოფალი გაქრისტიანდა თუ კვლავ „ბნელსა შინა არსა?“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 113). ამის შემდგომ წმ. ნინო სთხოვს მიაფორს, რომ წარავლინოს ელენე დედოფლის მოსაქცევად („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 113). ამ ფაქტსაც უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ქართლის სულიერი მისიის განსაზღვრაში.

კ. კეკელიძე, განსხვავებით სხვა მეცნიერთა მოსაზრებისგან, რომ წმ. ნინოს სომეხ (ღვინელ) მიაფორთან სასწავლად მისვლა ქართლისა და სომხეთის ეკლესიების თავდაპირველი ურთიერთობის შეუგნებელი „გარდანაშთია“, სხვაგვარად ფიქრობს, რაც დიდი მეცნიერის მეტად მნიშვნელოვან მიგნებად მიგვაჩნია. მისი აზრით, „ავტორს იმიტომ მიუყვანია ნინო ღვინელ მიაფორთან, რომ უკანასკნელმა თავისი პირით აღიაროს უპირატესობა ქართლისა სხვა ქვეყნის წინაშე: მას, ქართლს, ანუ, უფრო ზუსტად, „ჩრდილოთა მცხეთელთა“, როგორც სომეხი მიაფორი ამბობს, ღვთის განგებამ წილით არგუნა ისეთი დიდი სიწმინდე, როგორიცაა კუართი უფლისა, ის, კუართი, რომელსაც, ... ერთმანეთს ეცილებოდნენ სხვადასხვა ქვეყნის ქრისტიანები“ (კეკელიძე, 1956: 78-79).

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ქრონიკალური ნაწილი გვაწვდის ცნობებს ქართლისაკენ მიმავალი წმ. ნინოსა და მასთან ერთად მყოფი რიფსიმესა და გაიანეს შესახებ, რომლებიც სომხეთში ეწამნენ: „და ვითარცა წარმოივლტოდა რიფსიმე ზღუად, გაძანე და ნინო და სხუანი ვინმე მათ თანა და გამოვიდეს არეთა სომხითისათა, საყოფელსა თრდატ მეფისასა, და იგინი იმარტვლნეს მუნ“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲს“, 1963: შ. 84).

ჭელიშურ რედაქციაში ეს ამბავი მეორდება, მხოლოდ ბოლოს ერთვის წინადადება, რომელიც აკონკრეტებს მწამებლის ვინაობას და წამებულთა რაოდენობას - „იმარტვლნეს მუნ თრდატ მეფისაგან - ორმეოცდა ცხრაჲ სული“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲს“, 1963: ჭ. 84). გადარჩა მხოლოდ ერთი, სიმბოლურ არსში მყოფი მომავალი განმანათლებელი ქართლისა – ღვთისმშობლის სამყოფელში, მაყვლოვანში დამალული წმ. ნინო. „წმ. ნინოს ცხოვრებაშიც“ დაცულია ცნობა რიფსიმეს, გაიანესა და მათ თანმხლებ პირთა წამების შესახებ, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ აქ აღნიშნულია წამების ადგილი – თრდატ მეფის ბაღი და ასევე მოცემულია წამების თარიღი. წმ. ნინო მოგვითხრობს - „რიფსიმე დედოფალი და გაიანე დედამძუძუ და ორმოც და ათი სული წარმოვემართენით თთუესა პირველსა ათხუთმეტსა და გამოვედით არეთა სომხითისათა, სამოთხესა მას თრდატ მეფისასა. იგინი მოიკლნეს მუნ თთუესა პირველსა ოც და ათსა, დღესა პარასკევსა“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲს“, 1963: შ. 115).

სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებული შეხედულებების მიხედვით, წმ. ნინოს რიფსიმიათა საზოგადოებაში მოხვედრა ქართლისა და სომხეთის ეკლესიების თავდაპირველი ურთიერთობის შეუგნებელი „გარდანაშთებია“, რაც კ. კეკელიძის მიერ უარყოფილია და მისი აზრით, აქ „შეუგნებელთან“ კი არ გვაქვს საქმე, პირიქით - სავსებით შეგნებულთან, რადგან ავტორს „...სურს გვაჩვენოს, რომ სომეხთა ეკლესიის საფუძველი დაიღო იმ ადამიანთა ძვლებზე, რომელნიც ნინოს მიერ იყვნენ მოქცეულნი და მასთან ერთად მოეველინენ სომხეთს“ (კეკელიძე, 1956: 78), რაც რეალური ჩანს.

ტექსტში წმ. ნინოს სომხეთიდან წამოსვლის შემდგომ დასახელებულია გეოგრაფიული პუნქტი - ულოპორე, კერძოდ, სიკვდილს გადარჩენილმა წმ. ნინომ, მოისმინა რა ღვთის ნება წარმართთა მოქცევის შესახებ, დატოვა იქაურობა: „...მოვედ ულოპორეთა, და დავიზამთრე ჭირთა შინა დიდთა. და თთუესა მეოთხესა წარვედ მათთა ზედა ჯავახეთისათა...“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 115). კონტექსტი მიუთითებს, რომ წმ. ნინო ჯავახეთის მთებზე გადასვლამდე რამდენიმე თვეს ულოპორეში ატარებს, რომელიც სავარაუდოდ, იგი სომხეთის ტერიტორიაზეა საძიებელი. ცნობას ულოპორეს ადგილმდებარეობის შესახებ ვერსად მივაგენით.

„წმ. ნინოს ცხოვრება“ კავკასიასა და სომხეთს სიბნელით, კერძოდ, ცდომითა და უმეცრებით მოცულ (ქრისტიანულ ნათელს მოკლებულ) მხარედ მიიჩნევს. მეფის სამოთხეში დამკვიდრებული წმ. ნინო ამბობს: „და იყო ოდეს მოხედა ღმერთმან წყალობით ქუეყანასა ამას დავიწყებულსა ჩრდილოდსასა კავკასიათა, სომხითისა მთეულსა, რომლისა მთანი დაეფარნეს ნისლსა და ველნი არმურსა ცთომისა და უმეცრებისასა...“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 124).

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ დასასრულს, კერძოდ, მირიან მეფის „ანდერძში“, კიდევ ერთხელ მოიხსენიება კავკასია, ვითარცა კერპთაყვანისმცებლობის მხარე, კერძოდ, მირიან მეფე უბარებს თავის ძეს, რევის: „აქ სადაცა ჰპოვნე ქუეყანასა შინა შენსა ვნებასა იგი ქართლისანი მაცთურნი კერპნი, ცეცხლითა დაწუენ და ნაცარი მათი შეასუ მათ, ვინ მათ ეგლოვდის. და ესე ამცენ შვილთა შენთა, რამეთუ მე ვიცი იგი, მწრაფლ კავკასიათა შინა ვერ დაიღვეიან“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: შ. 162). ჭელიშურ რედაქციაში ეს უკანასკნელი ფრაზა

ამგვარად იკითხება: „...რამეთუ ვიცი, ვითარმედ კავკასიათა შიგან არა დაიღვეიან არცა დასცხრებიან ბრძოლისაგან კაცთადას“ („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, 1963: ჭ. 163). ეს ეპიზოდიც, ზემოთ დამოწმებულ ეპიზოდებთან ერთად, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან აქ დამოწმებულია „კავკასია“, რომელიც XI საუკუნემდე ქართულ წყაროებში არ გვხვდება, ისიც საისტორიო მწერლობაში, კერძოდ, ლეონტი მროველისა და სხვათა თხზულებებში.

შედეგები და დასკვნები:

ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ შემდეგი:

1. ქართულ ჰაგიოგრაფიაში, კერძოდ „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტში, კავკასიის თემა, კავკასიური სივრცე და მასთან დაკავშირებული საკითხები მრავალმხრივად აისახა: პოლიტიკური, იდეოლოგიურ-მსოფლმხედველობრივი, ენობრივი ფენომენის გათვალისწინებით;

2. „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ პირველი ქართული თხზულებაა, რომელშიც დამოწმებულია ტერმინი „კავკასია“, როგორც რეგიონის აღმნიშვნელი.

3. წმ. ნინოს ღვაწლმა, რაც ასახულია „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტში, საქართველოს გაქრისტიანების საქმეში მთელი კავკასიის მასშტაბით უდიდესი როლი შეასრულა, რადგან საქართველომ, როგორც აღმოსავლეთისა და დასავლეთის გზაშესაყარზე მდებარე ქვეყანამ, დასავლური კულტურული ორიენტაცია აირჩია.

ლიტერატურა:

კეკელიძე, 1956: კ. კეკელიძე, „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ შედგენილობა, წყაროები და ეროვნული ტენდენციები, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, I, თბილისი, 1956.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“, 1963: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ლ. ათანელიშიელმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ და ც. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბილისი, 1963.